

UDK:631:53,03

NÓKIS QALASI KANAL BOYINDAĖI DEM ALIW BAĖINDAĖI GIBISKUS, AMORFA, LIGUSTRUM, FORZISIYA, QIZIL PIROKANTA YAPON AYWASI KÓRKEMLI GÚLLEWSHI PUTALARDIŃ GÚLLEW MÚDDETLERI HÁM GÚLLEW SPEKTRLERI

Kaypov Timur Alibaevich

"Ósimlikshilik, toğayshılıq hám landshaft dizayni" kafedrası assistenti
Qaraqalpaqstan awıl xojalığı hám agrotexnologiyalar instituti
e-mail: timuralibaevich1983@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17538007>

Annotatsiya. Nukus shahri sharoitida hozirgi kungacha o‘sib rivojlanib kelayotgan manzarali gullovchi butalardan gibiskus, amorfa, ligustrum, forzisiya, qizil pirokanta, yapon ayva manzarali butalarining fenofazalari kuzatib o‘rganib chiqildi va o‘rganishdan maqsad Nukus shahrini landshaft ko‘kalamzorlashtirishda manzarali butalarning gullash muddatlari, spektrlari va shahar arxitekturasi mos keladigan turlarni tanlash, biologik chidamli buta turlarini to‘g‘ri tanlashdan iborat.

Tajribani o‘tkazishdan maqsad Nukus shahrini landshaft ko‘kalamzorlashtirish uchun manzarali gullovchi butalarning shahar sharoitining ob-havo va tuproq sharoitiga moslashgan va suvga talabchan bo‘lmagan turlarini tanlash, shuningdek, uzoq muddat gullovchi, shahar ekologiyasiga, chang, avtomobil, zavod va fabrikalarning chiqindi gazlariga chidamli va kompozitsiyasi yuqori bo‘lgan turlarini tanlashdan iborat.

Kalit sózlar: Landshaft, manzarali, sanitar-gigiyenik, spektrlari, gullash muddatlari, biologik chidamli, kompozitsiya.

Аннотация. Проведены наблюдения и изучение фенофаз декоративно-цветущих кустарников, таких как гибискус, аморфа, лигуструм, форзиция, пирокантус красный, айва японская, произрастающих в настоящее время в условиях города Нукуса. Цель исследования - подбор видов, соответствующих срокам цветения, спектрам и городской архитектуре декоративных кустарников в ландшафтном озеленении города Нукуса, а также правильный подбор биологически устойчивых видов кустарников. Цель эксперимента - подбор видов декоративно-цветущих кустарников, адаптированных к погодным и почвенным условиям города, не требовательных к воде, а также видов, отличающихся длительным цветением, устойчивостью к городской экологии, пыли, автомобильным, заводским и фабричным выхлопным газам, высоким составом.

Ключевые слова: Ландшафтный, декоративный, санитарно-гигиенический, спектры, сроки цветения, биологическая устойчивость, композиция.

Annotation. In the conditions of the city of Nukus, the phenophases of beautifully flowering shrubs such as hibiscus, amorpha, ligustrum, forsizia, red pyrocanthus, and Japanese ayva were observed and studied. The purpose of the study is to select species that correspond to the flowering periods, spectra, and urban architecture of beautiful shrubs in the landscape landscaping of the city of Nukus, and to correctly select biologically resistant shrub species.

The purpose of the experiment is to select varieties of beautifully flowering shrubs adapted to the weather and soil conditions of the city and not demanding water for landscape greening of the city of Nukus, as well as those that bloom for a long time, are resistant to the ecology of the city, dust, exhaust gases of cars, plants and factories, and have a high composition.

Keywords: Landscape, decorative, sanitary-hygienic, spectra, duration of flowering, biological stability, composition.

Kirisiw. Yuldashov Ya.X., Xatamova B. Yo diń aytıwınsha, yapon ayvasınıń tuqımınan kóbeytiwde tuqımlar 2-3 ay dawamında ortasha +3+50C temperaturadağı ıgallı qumğa stratifikaciya qilib egiledi. Vegetativ usılda kóbeytiwde 1-2 buwınlı jasıl qálemsheler iyun ayında ósiwshi jasıl nartlardan tayarlanadı hám 7x5 sm sxemada mayda bólekshelli qumğa egiledi. Egilgen qálemsheler ortasha +20+250C temperaturada 35-40 kúnde tamir shıgaradı hám 2 jil dawamında tárbiyalanadı.

Berdiev E., Ğulomxodjaeva Sh lardıń aytıwinsha Qizil pirakanta (*Pyracantha coccinea* Roem) tuqımları mayda bolğanlıǵı ushın kóp jaǵdaylarda vegetativ kóbeytiledi. Qálemsheleri getereauksin menen islew beriledi hám substartqa 10-12 sm shuqırılıqqa yegiledi.

Qu H diń maǵlıwmatlarına qaraǵanda forziciya túrleri tek ǵana kórkemli emes, al dárilik ósimlik sıpatında Aziya xalıqlarında keńnen paydalanıladı. Bul ósimlik kúshli antioksidantlıq hám antibaktericidlik qásiyetlerge iye ekenligi aniqlangan. Forzitiyanıń kórkemlilik qásiyetleri menen bir waqıtta dárilik tásiri de úyrenilgen.

Sarikurku C., Tepe B. lerdiń izertlewleri qızıl pirakantanıń suwlı ekstraktlarınıń fitokimyaliq hám fermentativlik quramın úyreniwge qaratılǵan. Tájiriybelerde etanol eritpesinde úlken muǵdarda biologiyalıq aktiv zatlar, sonıń ishinde, temir, mis hám fosfor molibdenli birikpeler bar ekenligi aniqlangan.

Materiyallar hám uslublar. Kóklemzarlastırıw tarawında orınlanıp atırǵan jumislardı jáhán standartları dárejesinde ótkeriw lazım, bunıń ushın Ózbekstanda kórkemli baǵshılıqtı rawajlandırıw strategiyası islep shıǵılǵan hám landshaft dizaynı usılları izbe-iz kóklemzarlastırıw tarawına engizilmekte. Landshaft dizaynınıń tiykarǵı komponenti - bul máwsimlik gülleytuǵın kórkemli putalar bolıp esaplanadı. Güllewshi putalardıń kóklemzarlastırıw sistemasında hám landshaft dizaynında áhmieti bargan sayın artıp barmaqta. Bag-park kompoziciyasında kóbirek gülleytuǵın puta tárizli ósimliklerden terekler toparları arasında, imaratlardıń fasad bóliminde, trotuarlar boylap egiwde paydalanıladı.

Natiyjeler. Tiykarınan qala sharayatında máwsimlik gülleytuǵın kórkemli gülleytuǵın putalardan tańlap egilse maqsetke muwapıq boladı. Fenologiyalıq baqlaw dawamında qala sharayatında kompoziciya jaratıw maqsetinde erte báhárde gülleytuǵın forziciya, qizil pirokanta, kesh báhárde bolsa ligustrum, yapon ayvası, amorfa putaların usınıs etiw maqsetke muwapıq boladı. Keyingi orın jazda gülley baslaytuǵın, eń uzaq gülleytuǵın suriya gibiskus kórkemli puta esaplanadı.

1-keste

**“OROL BO‘YI SHAROITIDA QISHLOQ XO‘JALIK EKINLARI
SELEKSIYASI, URUG‘CHILIGI VA AGROTEKNOLOGIYALARIDA
DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNING INNOVATSION YECHIMLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman**

Kórkemli gúlewshi putalardıń gúlew múddetleri

Kórkemli putalar atlari	Gúlew davomiyligi (2022 y.)	Gúlew kúnleri	Gúlew dawamlılıǵı (2023 y.)	Gúlew kúnleri
Gibiskus	14.06-17.10	119	19.06-23.10	124
Amorfa	3.05-25.05	22	3.05-29.05	25
Ligustrum	1.05-3.06	32	2.05-5.06	33
Forzisiya	18.03-16.04	28	15.03-3.04	18
Qizil pirokanta	26.04-10.05	13	19.04-6.05	16
Yapon aywasi	26.03-24.04	21	23.03-20.04	27

Nókis kalası kanal boylarındaǵı kórkemli putalardıń áxmieti juda joqarı sebebi dem alıw baǵına kelgen insanlarǵa óz kompoziciyası menen joqarı dárejede mádeniy zawıq beredi. Kórkemli gulleushi putalardıń gullewi uzaq kunleri eń joqarı bolǵan gibiskus putası 119 kun boldı. Demek kórkemlilik tárepinen joqarı nátiyje. Bul gullewshi putalarımızdıń 2022-jıldıǵı hám 2023-jıldıǵı menen salıstırılǵanda kunleriniń parqı aymaqtıń sol jıllardaǵı hawa-rayı baylanıslı yaǵnıy jawın-shashın, temperaturanıń hádden ziyat kóteriliwi hám kushli samallardıń tásirleri boladı.

2-keste

Kórkemli gúlewshi putalardıń gúlewi boyınsha kalendari

Kórkemli gúlewshi putalar atlari	Aylar											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Gibiskus	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-
Amorfa	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Ligustrum	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
Forzisiya	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Qizil pirokanta	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Yaponskaya aywa	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-

Qandayda dem alıw baǵları, romantika, aylanıw, skverler, bulvar baǵların jaratıwımızda álbette terek, puta hám gullerdi tańlaǵanımızda olardıń gullew muddetleri hám aylarına itibar beriwimiz kerek. Sebebi baǵımızda jıl 12 ay dawamında kompoziciyaları hám shıray sán bolıwı kerek.

1-suwret

Kórkemli putalardıń gúlew spektri

Gibiskus	Amorfa	Ligustrum	Forzisiya	Qizil pirokanta	Yaponskaya aywa	
						Erte báharde

						Kech báharde
						Jazda
						Gúzde

Juwmaq. Butalardıń ortasha gúllewi 24 kúnnen 130 kúnler aralaıgında dawam etetuǵınlıǵı anıqlandı. Tek ǵana 1 puta - suriya gibiskusı iyun ayınan gúllewdi baslap, gúzgi suwıqlar baslanǵansha shekem gúllewdi dawam ettirdi. Avgust ayında ásirese, olardıń gúlleyi júda shirayli bolıwı baqlandı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1. Qayimov A.Q., Dj. Turok. Aholi yashash joylarini kukalamzorlashtirish (darslik).– Toshkent, “Fan va texnologiya” nashr., 2012. – 124 b.
2. Berdiev E. T. Manzarali daraxt-buta usimliklar (uslubiy qollanma).–Toshkent, ToshDAU Tahririyat-nashriyot bwlimi, 2021. –111 b.
3. Xonazarov A.A. Ysupov. SH.T va boshqalar. //Ózbekiston xududini kukalamzorlashtirishda foydalaniladigan asosiy manzarali daraxt va butalar.– Toshkent, 2008.– 154 b.